

K R E U X I

KRYENGRITJA E PËRGJITHSHME POPULLORE DHE THEMELIMI I SHTETIT TË DEMOKRACISË POPULLORE

1. DREJT KRYENGRITJES SË PËRGJITHSHME POPULLORE VERË 1943 — MAJ 1944

Veprimet e kombinuara të repartive partizane dhe thyerja e operacioneve armike në verën e vitit 1943

Pas Konferencës së Parë të Partisë, puna e komunistëve u përqendrua kryesisht në kryerjen e detyrave për zgjerimin dhe forcimin e luftës kundër pushtuesve, dhe në radhë të parë për organizimin e kryengritjes së përgjithshme të armatosur e të Ushtrisë Nacionalçlirimtare.

Në prill Komiteti Qendror i Partisë dha udhëzime të posaçme për organizimin e shtabeve ushtarake dhe të repartive më të mëdha partizane duke e quajtur përmbushjen e kësaj detyre të domosdoshme dhe të ngutshme. «Tani — thuhej në këto udhëzime, — s'na paraqiten vetëm aksione të vogla, por na paraqitet çështja e çlirimit të Shqipërisë dhe kjo gjë... ka nevojë për një ushtri të rregullt».

Thirrja e Partisë drejtuar gjithë popullit shqiptar për të shtuar radhët e luftëtarëve të lirisë, gjeti jehonë të madhe në shtresat e gjera shoqërore dhe sidomos në radhët e rinisë. Punëtorë, fshatarë e nxënës linin punën e shkollën dhe shtonin radhët e repartive partizane. Brenda tre muajve numri i partizanëve u dyfishua. Në maj u krijuan batalionet e para partizane, kurse në fillim të korrikut në

Shqipëri kishte 20 batalione dhe një numër të madh çetash partizane, që ndodheshin në luftë të përditshme me armiqtë.

Më 1 prill çetat partizane të Vlorës e të Mallakastrës, të përkrahura nga çeta vullnetare fshatare, u dhanë një goditje dërrmuese fuqive të fashistëve, të cilët u orvatën të ripushtonin minierën e Selenicës. Në këtë ndeshje armiqtë u shpartalluan.

Më 19 prill në Domen të Postribës çeta partizane e Shkodrës u ndesh me një kompani milicësh fashistë të cilën e shpartalloi. Në këtë ndeshje ra dëshmor Tom Kola, anëtar i Komitetit Qarkor të Rinisë Komuniste.

Më 16 maj, 12 çeta partizane të qarkut të Korçës rrethuan edhe goditën forcat armike të përqendruara në Leskovik, nyje e rëndësishme rrugore për armikun. Luftimet vazhduan tri ditë. Armiku, për të ndihmuar garnizonin e rrethuar, përdori edhe aviacionin, i cili kreu 36 fluturime, duke bombarduar e mitraluar qytetin dhe pozicionet partizane. Fashistët lanë në fushën e luftës dhjetëra të vrarë e të plagosur dhe pas disa ditësh u detyruan të linin qytetin, pasi e dogjën dhe e grabitën.

Përballë gjendjes që vinte duke u keqësuar nga sulmet e pareshtura partizane në të gjithë krahinat e Shqipërisë, pushtuesit fashistë ishin të detyruar të rrëzonin më 13 maj qeverinë e Bushatit si të paaftë dhe sollën në fuqi një qeveri të re, të kryesuar nga Eqrem Libohova. Njëkohësisht, ata filluan një varg operacionesh të reja ushtarake në shkallë më të gjerë.

Kështu, më 13 qershor 14 000 ushtarë, karabinierë e milicë fashistë të armatosur gjer në dhëmbë, të mbështetur nga artileria dhe aviacioni filluan një mësymje të madhe shkatërruese në krahinën e Pezës. Çetat partizane të zonës, të komanduara nga shoku Myslim Peza, të cilat nuk i kalonin të 200 vetët, i pritën agresorët me luftë të ashpër. Në ndihmë të partizanëve u ngritën në këmbë gati të gjithë burrat e gratë e krahinës, ndërsa pleqtë e fëmijët lanë shtëpitë dhe dolën në pyje. Kudo u zhvilluan luftime të përgjakshme. Në sulmet e para armiku u thye keq duke pësuar humbje të rënda, duke lënë midis të vrarëve edhe komandantin e regjimentit të kavalerisë, kolonelin De Bartolomeo. Pas tri ditësh luftëtarët u detyruan të tërhiqeshin. Armiku shkeli gati gjithë krahinën, dogji lart nga 300 shtëpi, grabiti gjënë e gjallë dhe vrau fshatarë të thjeshtë. Por partizanët qëndronin e luftonin kudo. Duke mos mundur ta vazhdonin operacionin më tej, armiku u detyrua të tërhiqej, pasi pati rreth 300 të vrarë.

Pas Pezës trupat fashiste vazhduan mësymjet e tyre edhe në krahinat e Mallakastrës e të Tepelenës ku zhvilluan dy operacione. Të parin e filluan më 25 qershor. Atë ditë më tepër se 8000 ushtarë italianë, të ndihmuar nga mercenarë vendas sulmuan Mallakastrën nga tre drejtime. Me gjithë përpjekjet e shumta, ata nuk mundën të shkelnin krahinat që sulmuan dhe pas katër ditë luftimesh të rrepta u detyruan të tërhiqeshin me humbje të rënda në bazat e nisjes, Berat, Fier, Tepelenë.

Ndërkaq, me porosinë e Sekretarit të Përgjithshëm të PKSh, Enver Hoxha, më 1 korrik filloi mësymja e kombinuar e reparteve partizane të Korçës, Gjirokastrës e Skraparit kundër garnizonit armik të Kuqarit e të Përmetit. Ky ishte veprimi sulmues më i madh i forcave partizane deri në atë kohë. Në të morën pjesë 1250 luftëtarë, nën udhëheqjen e një shtabi të përbashkët operativ.

Margarita Tutulani

Sipas planit operativ, repartet sulmuese ishin të siguruara nga prita të fuqishme partizane në grykën e Mezhgoranit, në qafën e Kicokut dhe afër urës së Peratit. Garnizoneve të rrethuara të Kuqarit e Përmetit u erdhën në ndihmë forca të mëdha armike nga Berati, Gjirokastra e Tepelena, por ato u bllokuan dhe u goditën nga partizanët në qafën e Kicokut dhe në grykën e Mezhgoranit, ku ra heroi kisht komisar trim Asim Zeneli. Për 5 ditë rresht vazhduan luftime të përgiakshme. Fashistët lanë në fushën e betejës më tepër se 500 të vrarë. Këto humbje e tronditën rëndë armikun. Disa ditë më vonë ai u detyrua të tërhiqej nga zona e Përmetit.

Kjo ishte një fitore e rëndësishme ushtarake e politike e Luftës Nacionalçlirimtare.

Të tërbuar nga disfatat që pësuan në këtë zonë, fashistët italianë kryen një varg veprimesh terrori kundër

aktivistëve të Luftës Nacionalçlirimtare dhe popullsisë. Në qytetin e Beratit ndërmjet të arrestuarve ishin edhe Margarita e Kristaq Tutulani, të dy anëtarë të Komitetit Qarkor të Partisë për Beratin. Natën e 6 korrikut në rrugën për Tiranë, në të dalë të Rrogozhinës i masakruan në mënyrë shtazarake.

Po në këtë kohë, më 5 korrik, u krye edhe sulmi i parë i partizanëve kundër trupave gjermane (të Divizionit I malor) që kalonin në autokolonë nëpër rrugën Korçë-Janinë. Çeta «Tomorri» dhe tri çeta vullnetare territoriale, një e Kolonjës, një e Panaritit dhe një e Skraparit që kishin zënë pritë afër katundit Barmash për të ndaluar forcat italiane që mund t'i vinin në ndihmë. Përmetit të rrethuar, sulmuan befasisht kolonën armike disa herë më të madhe në numër, duke i shkuar dëme dhe duke e bllokuar për 24 orë. Pas kësaj përpjekjeje fashistët hitlerianë u vërsulën si të tërbuar mbi katundin e Borovës, e rrafshuan atë dhe masakruan 107 burra, gra e fëmijë që gjetën aty.

Një varg aksionesh kundër armiqve bëri në këtë kohë edhe çeta partizane e Dibrës. Nga këto, më të rëndësishme ishin goditjet e autokolonave italiane në rrugën Strugë-Dibër më 22 qershor dhe 13 korrik. Në goditjen e fundit u kapën mjaft robër italianë.

Ndërkohë, pushtuesit fashistë më 14 korrik, pas përgatitjesh të mëdha kishin ndërmarrë një operacion të ri në zonën e Mallakastrës, duke hedhur në luftë këtë herë dy divizione këmbësorie me artileri, tanke e aviacion (me 20 mijë ushtarë). Këto veprime të fashistëve italianë mbështeteshin nga reparte të milicisë fashiste shqiptare dhe nga çetat balliste të Mallakastrës. Forcat e armatosura partizane e vullnetarët fshatarë vendas nuk i kalonin të 2 000 vetët.

Lufta që e ashpër në të gjithë sektorët. Në këtë kohë cetat e Ballit Kombëtar goditën tradhtisht partizanët prapa krahëve. Kështu ballistët mundoheshin të zbatonin premtimet kriminale, që i kishin dhënë armikut në protokollin e fshehtë Dalmaco-Këlcyra.

Epërsia e madhe në numër e teknikë e armikut e bëri të pamundur qëndresën e gjatë të partizanëve. Fashistët e shkelën Mallakastrën dhe vazhduan operacionin kundër zonës së Tepelenës. Megjithatë, shkelja e këtyre krahinave i kushtoi armikut humbje të mëdha në njerëz e materiale. Populli nuk u përku. Terrori fashist e detyroi popullsinë të braktiste fshatrat dhe të merrte pyjet. Fashistët dogjën 78 fshatra, grabitën bagëtinë e pasurinë tjetër dhe vranë qindra fshatarë.

Operacionet që kryen pushtuesit fashistë në verën e vitit 1943 nuk mundën të pengonin rritjen e lëvizjes çliri-

mtare, që tani kishte marrë karakterin e kryengritjes së përgjithshme popullore. Nga ndeshjet me armikun popullit dhe partizanët dilnin më të kalitur dhe më të bashkuar rreth Partisë. Në zonat e operacioneve numri i partizanëve u dyfishua. Si pasojë e veprimeve të reparteve partizane, pjesa më e madhe e krahinave të Shqipërisë ishte spas-truar nga armiqtë dhe në to ishte vendosur pushteti i këshillave nacionalçlirimtarë.

Pas dështimit të këtyre operacioneve, pushtuesit italianë u detyruan të mbylleshin në qytete. Ata ndërtuan një rrjet të gjerë fortifikatash rreth objekteve ushtarake dhe gjatë vijave të komunikacionit.

Por edhe brenda në qytete, në kazermat dhe fortifikatat e tyre armiqtë nuk ishin të qetë. Njësitet guerile në aksionet e tyre të pandërprera vrisnin oficerë e nëpunës të lartë fashistë, digjin depo dhe objekte të tjera ushtarake, sulmonin zyra e qendra të armikut, rrëmbejnë materiale për nevojat e Luftës Nacionalçlirimtare. Në të njëjtën kohë, organizatat e partisë e të rinisë shpërndanin trakte, thirrje, e buletine me përmbajtje antifashiste, duke i futur këto materiale edhe në radhët e ushtrisë, karabinierisë dhe të milicisë fashiste.

Të friksuar nga shpërthimi i kryengritjes së përgjithshme popullore, pushtuesit fashistë u shtrënguan të merrnin masa të ngutshme. Kështu, më 26 korrik Viktor Emanueli, në mbështetje të ligjit italian të luftës, e shpalli «gjithë tokën e mbretërisë shqiptare» zonë operacionesh. Kryekomandanti i ushtrisë italiane në Shqipëri kërkonte me këmbëngulje shtimin e forcave të pushtimit nga 6 në 7 divizione, për t'i bërë ballë «gjendjes vazhdimisht të turbullt e të ndërë në Shqipëri». Gjeneral Dalmaco-ja, në një raport sekret, dërguar në korrik qeverisë së vet, vinte në dukje se «masa e popullsisë së qyteteve e fshatrave... ka treguar në mënyrë krejt të qartë aderimin e vet të vendosur në organizatat me qëndrim armiqësor ndaj Italisë dhe me tendencë të theksuara komuniste».

Formimi i Shtabit të Përgjithshëm dhe organizimi i Ushtrisë Nacionalçlirimtare

Me zgjerimin e luftës së armatosur çlirimtare të popullit shqiptar, me shndërrimin e saj shkallë-shkallë në kryengritje të përgjithshme, lindi nevoja e krijimit të një qendre të veçantë ushtarake për organizimin e mëtejshëm dhe drejtimin e kësaj kryengritjeje, të Shtabit të Përgjithshëm, ashtu siç ishte vendosur qysh në Konferencën e Pezës.

Për këtë qëllim, me nismën e KQ të PKSh, më 4 korrik u mbledh në Labinot Këshilli i Përgjithshëm Nacionalçlirimtar, i cili mori në shqyrtim çështjen e krijimit të Shtabit të Përgjithshëm si dhe një varg çështjesh të tjera,

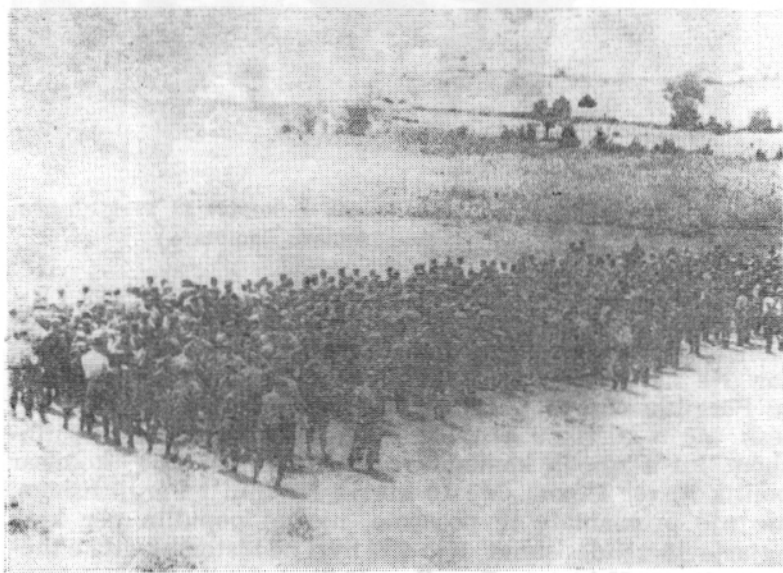
Shoku Enver Hoxha — Komisar Politik i Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare

midis të cilave zgjerimin e Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar dhe qëndrimin e tij kundrejt Ballit Kombëtar. Në këtë mbledhje Këshilli vendosi krijimin e Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Nacionalçlirimtare prej 12 vetësh. Më 5 korrik u bë mbledhja e parë e Shtabit të Përgjithshëm, ku u zgjodh komandant Spiro Moisiu dhe komisar politik Enver Hoxha. Më 10 korrik Këshilli i Përgjithshëm, me një proklamata të posaçme, njoftoi popullin për këtë ngjarje të rëndësishme. Kjo ditë hyri në histori si dita e themelimit të Ushtrisë Popullore të Shqipërisë. «Me formimin e Shtabit të Përgjithshëm, — ka thënë shoku Enver Hoxha, — filloi një etapë e re e luftës për çlirimin e vendit. Kryengritja e përgjithshme popullore kishte filluar.»¹

1) Enver Hoxha. *Vepra*, vëll. 5, f. 304.

Shtabit të Përgjithshëm iu ngarkua barra për organizimin dhe drejtimin e Ushtrisë Nacionalçlirimtare, për udhëheqjen strategjike e operative të luftës së armatosur kundër armiqve dhe për përpunimin e taktikës luftarake, për përgatitjen dhe shpërndarjen e kuadrove ushtarake, për drejtimin e punës në furnizimin e ushtrisë me armë, municione e ushqime.

Menjëherë pas krijimit, Shtabi i Përgjithshëm mori një varg masash organizative. Më kryesorja ndër to ishte urdhri për organizimin e Ushtrisë së rregullt Nacionalçlirimtare mbi bazën e reparteve partizane, që vepronin në të gjitha anët e vendit. Në rrethana të tilla, «kur duhet me i dhanë grushtin e vdekjes zaptuesit e veglave të tij dhe me i shporrë këta nga toka e atdheut tonë të dashur, — thuhet në këtë dokument, — Shtabi i Përgjithshëm urdhëron formimin e Ushtrisë Nacionalçlirimtare Partizane Vullnetare Shqiptare, në të cilën populli ynë ka vënë shpresat dhe pret çlirimin e shpejtë të Shqipërisë nga thonjtë e zaptuesit».¹

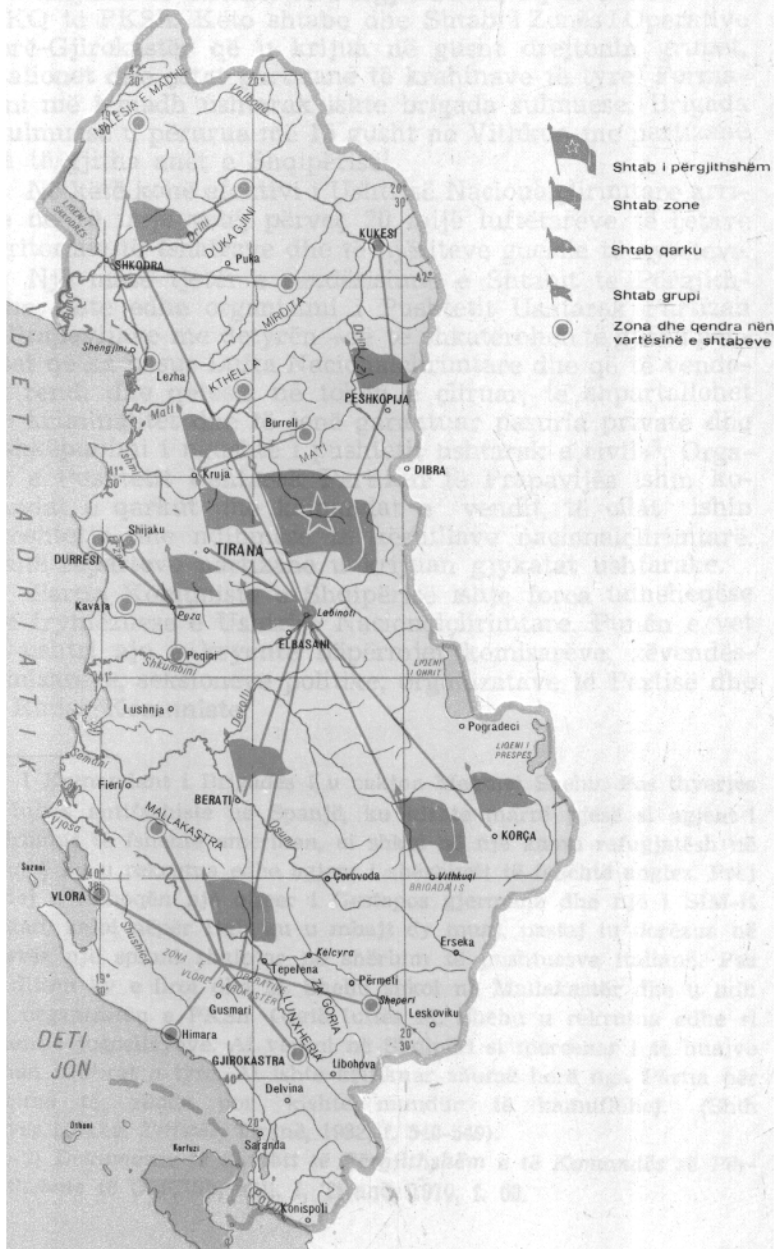

Pamje nga përrurimi i Brigadës I Sulmuese. Në përrurim mori pjesë shoku Enver Hoxha

1) *Dokumente të Shtabit të Përgjithshëm e të Komandës së Përgjithshme të UNÇlSh*, vëll. I, Tiranë, 1970, f. 41.

ORGANIZIMI I U. N. ÇL. FORMIMI I SHTABIT TË PËRGJITHSHËM

(10 KORRIK 1943)

Spiro Moisiu, Komandant i Shtabit të Përgjithshëm të Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare

Me krijimin e Shtabit të Përgjithshëm lufta kundër armiqve mori një karakter më të organizuar, më të gjerë e më të ashpër. Më 30 korrik në një urdhër drejtuar gjithë shtabeve të qarqeve Shtabi i Përgjithshëm porosiste: «Ushtritë e okupatorit fashist italian ashtu edhe të fashizmit gjerman okupojnë vendin tonë dhe vazhdojnë barbarizmat dhe luftën ndaj popullit shqiptar. Derisa këto të mos kapitullojnë pa kondita, derisa në tokën e atdheut tonë të dashur të ndodhet edhe një fashist me armë në dorë, lufta jonë duhet të vazhdojë me ashpërsinë më të madhe»¹.

Repartet e Ushtrisë Nacionalçlirimtare, të udhëhequra nga Shtabi i Përgjithshëm, i shtuan goditjet kundër pushtuesve fashistë. Më 16 korrik një repart me partizanë të Mokrës, të Dumresë e të Bërzeshtës goditi një autokolonë në Pojskë, në rrugën midis Qafë Thanës e Pogradecit. Pas luftimesh të ashpra, armiku u dëmtua rëndë. Por edhe nga ana e partizanëve pati humbje të ndjeshme, në sheshin e luftës ranë duke luftuar heroikisht komandanti i batalionit të Mokrës Reshit Çollaku edhe nëntë luftëtarë të tjerë.

Nga 31 korriku deri më 4 gusht rreth 3 000 matjanë me çetën partizane në krye sulmuan garnizonin fashist në Burrel e në German. Çeta e Dajtit, çeta e Krujë-Ishmit e një numër partizanësh e vullnetarësh matjanë i goditën armiqtë në Qafën e Shtamës. Batalioni i Martaneshit me një pjesë të batalionit të Çermenikës dhe me një numër

1) *Po aty*, f. 31-32.

vullnetarësh matjanë sulmuan garnizonin fashist italian të Qafës së Buellit. Fashistët për hakmarrje përdorën terrorin, dogjën fshatra dhe vranë njerëz. Më 4 gusht batalioni i Dibrës çliroi Zerqanin. Luftime të ashpra u zhvilluan në këtë kohë edhe në Tragjas si edhe në rajonin e Mashkullores e të Kardhiqit. Më 10-11 gusht, batalioni «Asim Zeneli» shpartalloi aty dy batalione italiane, duke vrarë e plagosur mjaft armiq. Më 20-24 gusht batalioni i Dibrës, batalioni i Martaneshit dhe partizanët me vullnetarët e Matit sulmuan dhe u shkaktuan dëme të mëdha trupave italiane që u orvatën të çanin rrugën nga Dibra në Mat dhe anasjelltas. Më 26 gusht forca të mëdha armike sulmuan Vithkuqin nga pesë drejtime. Brigada I Sulmuese së bashku me batalionet e qarkut të Korçës u përleshën me ushtrinë italiane për katër ditë rresht. Duke u ndodhur nën zjarrin e vazhdueshëm partizan, armiku u shtrëngua të tërhiqej, pasi dogji Vithkuqin, tri fshatra të tjera përreth dhe pasi u vuri zjarrin arave me grurë.

Një nga veprimet luftarake më të rëndësishme të Ushtrisë Nacionalçlirimtare në këtë kohë ishte edhe lufta e Batalionit «Perlat Rexhepi» të Shkodrës dhe e popullsisë vendase me fashistët italianë në krahinën e Reçit. Në ndeshjen e ashpër që u zhvillua atje më 30-31 gusht armiqtë u thyen me humbje.

Në muajin gusht u zhvilluan luftime të përgjakshme edhe me pushtuesit nazistë gjermanë në krahinën e Konispolit. Në kuadrin e një operacioni në zonën e Prevezës e të Konispolit trupat hitleriane bënë orvatje për të depërtuar nga Greqia në tokën shqiptare. Por këto orvatje dështuan me humbje të mëdha për ta.

Më 3 shtator, kundër forcave gjermane që kishin filluar të hynin në Shqipëri, u krye një goditje tjetër, këtë radhë nga çeta e Dajtit, në rrugën Tiranë-Elbasan, afër Skuterrës. Në këtë përpjekje u kap shtabi i një regjimenti hitlerian së bashku me komandantin kolonelin Raider. Orvatjet e nazistëve për të shpëtuar shtabin dështuan me humbje.

Mbledhja e Mukjcs

Duke e ndier veten të pafuqishëm për të përballuar gjendjen e krijuar nga zhvillimi i vrullshëm i revolucionit popullor, forcat reaksionare të vendit me Ballin Kombëtar në krye afroheshin gjithnjë e më shumë me pushtuesit italianë dhe merrnin pjesë bashkë me ta gjithnjë e më hapur në veprimet kundër Luftës Nacionalçlirimtare.

Në verën e vitit 1943 bandat balliste, sipas marrëveshjes së fiksuar në protokollin e fshehtë Dalmaco-Këlcyra, i ndihmuan drejtpërdrejt skllavëruesit fashistë italianë në operacionet luftarake që zhvilluan kundër reparteve partizane e popullit, sidomos në krahinat e Pezës, Mallakastrës, Tepelenës, Libohovës, Reçit e gjetkë. Në shumë vende ballistët goditën prapa krahëve çetat partizane dhe vranë me të pabesë komunistë, partizanë e anëtarë të këshillave nacionalçlirimtarë. Midis tyre ishte edhe Ramiz Aranitasi, komisar i njëres nga çetat partizane të Skraparit, i cili u vra më 22 qershor 1943.

Puna e madhe sqaruese e Partisë Komuniste dhe Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar, nga njëra anë, dhe veprimtaria profashiste kriminale e ballistëve, nga ana tjetër, çuan në demaskimin e mëtejshëm të Ballit Kombëtar dhe në shkëputjen prej tij të një pjese të njerëzve të mashtruar nga demagogjia e tij. Masat popullore u bindën nga përvoja e tyre se Balli Kombëtar e sabotonte me çdo mënyrë luftën çlirimtare, se krerët ballistë ishin tradhtarë që u shërbenin pushtuesve fashistë.

Gjendja e krijuar kërkonte që të mbahej një qëndrim i prerë kundrejt kësaj organizate kryesore të reaksionit. Këtë e mori në shqyrtim mbledhja e Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar më 9 korrik.

Në këtë mbledhje Këshilli i Përgjithshëm vendosi t'i bënte një thirrje të fundit Ballit Kombëtar që të braktiste rrugën e tradhtisë, të spastronte organizatën e tij nga elementët tradhtarë e të bashkohej me Frontin Nacionalçlirimtar, duke u hedhur pa rezervë në luftë kundër armikut dhe duke njohur këshillat nacionalçlirimtarë si të vetmin pushtet në Shqipëri.

Për këtë qëllim u ngarkua një delegacion i Këshillit të Përgjithshëm i përbërë nga Ymer Dishnica, Mustafa Gjinishi, Abaz Kupi e të tjerë, me detyrë që të merrte kontakt dhe të zhvillonte bisedime me krerët e Ballit Kombëtar rreth këtyre pikave që u caktuan në mbledhje: Të futet Balli Kombëtar në luftën kundër okupatorit, të ndalojë luftën kundër Lëvizjes Nacionalçlirimtare dhe Partisë Komuniste, të spastrojë radhët e veta nga elementët fashistë, kularë e kriminelë dhe, në luftë e përpjekje, të arrihet që Balli Kombëtar të marrë pjesë në një konferencë të gjerë, ku do të diskutohen e të vihen në tavolinë shumë çështje rreth bashkimit.¹

1) *Dokumente kryesore të PPSH*, vëll. I, f. 184-185.

Disa ditë më vonë, më 25 korrik, diktatori fashist italian Musolini u hoq nga fuqia, si pasojë e disfatave të rënda që po pësonte fashizmi italian e gjerman në të gjitha frontet. Italia ndodhej në pragun e kapitullimit. Në krye të qeverisë italiane erdhi mareshali Badolio.

Balli Kombëtar u përpoq ta shfrytëzonte gjendjen e krijuar për të forcuar pozitën e veta, për të dobësuar Frontin Nacionalçlirimtar, me qëllim që të siguronte për vetë pushtetin politik. Duke ndjekur këtë qëllim, kryesia e Ballit Kombëtar pranoi të takohej dhe të hynte në bisedime me përfaqësuesit e Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar.

Mbledhja e parë e përfaqësuesve të të dy palëve u bë në fshatin Tapizë, afër Tiranës, më 26 korrik, kurse mbledhja e dytë u zhvillua më 1-3 gusht në fshatin Mukje të Krujës. Në këto bisedime Ymer Dishnica e Mustafa Gjinishi nuk iu përmbajtën porositë që kishin marrë, por ranë në pozitën e reaksionit dhe tradhtuan interesat e Lëvizjes Nacionalçlirimtare. Ata ndoqën rrugën e kapitullimit ndaj Ballit Kombëtar. E trajtuan këtë organizatë që bashkëpunonte me armikun, sikur të ishte një organizatë antifashiste dhe pranuan ndarjen e udhëheqjes së Luftës Nacionalçlirimtare e të pushtetit politik me përfaqësuesit e saj, në një kohë kur Balli ishte demaskuar politikisht në sytë e popullit, kur këshillat nacionalçlirimtarë, të krijuara nga Partia Komuniste, njiheshin nga masat e gjera të popullit si të vetmet organe të pushtetit në vend dhe kur ky pushtet kishte një mbështetje të fuqishme të armatosur — Ushtrinë Nacionalçlirimtare. Në mbledhjen e Mukjes u pranua propozimi i ballistëve për krijimin e një farë «Komiteti për shpëtimin e Shqipërisë» që do të thoshte në fakt likuidim i Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar. Ky komitet do të përbëhej nga 6 përfaqësues të organizatës së Ballit Kombëtar dhe 6 përfaqësues të Frontit Nacionalçlirimtar dhe do të kishte atributet e një «qeverie të përkohshme».

Në këtë mënyrë Balli Kombëtar, që jo vetëm s'kishte shkrehur asnjë pushkë kundër armikut, por kishte bashkëpunuar me të, vihej në një pozitë të barabartë me Frontin Nacionalçlirimtar. Ky ishte një kompromis i paparimtë dhe i rrezikshëm. Prandaj Komiteti Qendror i PKSh, si dhe Këshilli i Përgjithshëm Nacionalçlirimtar, porsa morën vesh përfundimin e bisedimeve të Mukjes, me nismën e shokut Enver Hoxha, i hodhën poshtë menjëherë këto vendime, i denoncuan duke njoftuar popullin se ato ishin një tradhti e hapur ndaj interesave jetësore të popullit shqiptar dhe të luftës së tij çlirimtare.

Pas mbledhjes së Mukjes Këshilli i Përgjithshëm i drejtoi popullit shqiptar këtë thirrje: «Të bashkohemi të gjithë rreth këshillave nacionalçlirimtarë, rreth Ushtrisë sonë Partizane e Vullnetare, që lufton për çlirimin e Shqipërisë. Të bashkohemi jo me fjalë, por me punë, në luftë e në zjarr kundër armikut që po na shtyp, po na djeg e kërkon të na shfarosë... Duhet një herë e mirë ta kuptojmë se bashkimi i gjithë elementëve patriotë mund të bëhet vetëm e vetëm duke demaskuar pa mëshirë çdo politikë oportuniste e disfatiste... Nuk do t'u bëjmë asnjë koncesion oportunitizmit e disfatizmit, qoftë edhe në emër të bashkimit, pasi kështu në emër të bashkimit i bëjmë varrin bashkimit»¹.

Konferenca II Nacionalçlirimtare e Labinotit

Në kushtet e reja politike, kur kapitullimi i Italisë fashiste ishte shumë i afërt dhe reaksioni i brendshëm po bënte përjekje të mëdha për të grumbulluar të gjitha forcat e tij rreth Ballit Kombëtar, u bë e nevojshme thirrja e një konference nacionalçlirimtare që të shqyrtonte gjendjen dhe të merrte masat përkatëse. Konferenca II Nacionalçlirimtare u mbledh në Labinot më 4 shtator 1943, ku erdhën përfaqësues nga të gjitha anët e Shqipërisë. Ajo bëri bilancin e veprimtarisë së zhvilluar që nga Konferenca e Pezës dhe mori vendime për zgjerimin e mëtejshëm të luftës, për forcimin e ushtrisë e të organizatave antifashiste të rinisë e gruas, për bashkimin e të gjithë popullit rreth këshillave nacionalçlirimtarë.

Konferenca II Nacionalçlirimtare e Labinotit, pasi dëgjoji referatin e shokut Enver Hoxha mbi qëndrimin kundrejt rrymave të ndryshme jashtë Lëvizjes Nacionalçlirimtare, vendosi të mos njihej asnjë forcë ose lloj pushteti tjetër në Shqipëri përveç pushtetit të këshillave nacionalçlirimtarë. Ajo dënoi tradhtinë e Mukjes dhe theksoi, se bashkimi mund të bëhej vetëm në platformën e vendimeve të Konferencës së Pezës, me kusht që të luftoheshin hapur pushtuesit fashistë italianë e gjermanë, të njihej aleanca e popullit tonë me koalicionin e madh antifashist dhe, së

1) *Dokumente të organeve të larta të pushtetit revolucionar nacionalçlirimtar*, f. 41-42.

fundi, me kusht që këshillat nacionalçlirimtarë të njiheshin si i vetmi pushtet demokratik i popullit në Shqipëri.

Shoku Enver Hoxha në mes të delegatëve në ditët e Konferencës II Nacionalçlirimtare në Labinot

Konferenca vendosi që tanimë të mbahej një qëndrim i prerë ndaj Ballit Kombëtar dhe të demaskohej deri në fund politika dhe veprimtaria tradhtare e tij. Ajo arriti në përfundimin se e vetmja rrugë për të shkëputur e shpëtuar njerëzit e gënjyer nga krerët reaksionarë të Ballit ishte lufta pa kompromis kundër pushtuesve dhe tradhtarëve të vendit. Vendimet e Konferencës i dhanë grushtin vendimtar politikës tradhtare të Ballit Kombëtar dhe orvatjes së tij në Mukje për të forcuar pozitat në dëm të Lëvizjes Nacionalçlirimtare.

Konferenca II Nacionalçlirimtare zgjodhi Këshillin e ri të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar, të përbërë nga 62 vetë, nga 8 vetë që ishin anëtarët e tij të zgjedhur në Konferencën e Pezës. Përbërja e re e Këshillit siguronte forcimin dhe zgjerimin e mëtejshëm të bazës demokratike të pushtetit revolucionar dhe provonte rritjen dhe forcimin e Frontit Nacionalçlirimtar në Shqipëri.

Konferenca mori masa të rëndësishme për forcimin organizativ të pushtetit të ri të këshillave nacionalçlirimtarë.

Ajo hartoi dhe miratoi Statutin dhe Rregulloren e këshillave. Në këto dokumente me rëndësi kushtetuese përcaktohen format organizative dhe detyrat e organeve të reja të pushtetit shtetëror. Këshillat nacionalçlirimtarë, thuhej në Statut, «në viset e çliruara përfaqësojnë pushtetin civil të vendit (administratë, financë, botore, arsim, bëjnë gjyqe civile etj.) dhe punojnë në bashkëpunim të ngushtë me shtabin ushtarak nacionalçlirimtar (neni 1); «luftojnë për çlirimin e Atdheut nga zgjedha e fashizmit për një Shqipëri të pavarur, demokratike e popullore» (neni 2). Statuti theksonte se «Këshillat nacionalçlirimtarë të dalë nga lufta kundër okupatorit janë bërthama e pushtetit politik të popullit shqiptar» (neni 7)¹.

Në rregullore vendosej që këshillat të ngrihen në gjithë Shqipërinë në fshat, komunë, krahinë, nënprefekturë e prefekturë. Aty përcaktohej mënyra demokratike e zgjedhjes së këshillave me anë të votimit të drejtpërdrejtë e të hapur në mbledhjen e përgjithshme të popullsisë, me pjesëmarrjen e gjithë burrave e grave në moshën 18 vjeç e lart. I vetmi kufizim që bëhej në të drejtën elektorale ishte përjashtimi i spiunëve dhe tradhtarëve të Atdheut nga e drejta për të zgjedhur dhe për t'u zgjedhur.

Rregullorja shtronte detyrën për shkatërrimin e aparatit të vjetër shtetëror. «Në viset e çliruara, — thuhet në të, — organet e vjetra të shtetit, si bashkia, prefektura, gjykatoret, policia, xhandarmëria, komuna, financa etj., anulohen e pushojnë menjëherë funksionet e tyre, sepse ato në përgjithësi kanë qenë mbështetja e okupatorit dhe e agjentëve të tij».²

Në kohën që punimet e Konferencës së Labinotit po përfundonin, Italia fashiste kapitulloi.

2. PUSHTIMI GJERMAN NË SHQIPËRI

Kapitullimi i Italisë fashiste dhe qëndresa e popullit shqiptar kundër agresionit gjerman

shpresë që mund të kishin për fitoren. Në Itali u shtua

Kapitullimi i Italisë ndodhi si pasojë e disfatave të mëdha që pësuan armatat gjermane dhe italiane në frontin sovjetogjerman dhe në frontet e tjera të Luftës së Dytë Botërore. Pas disfatës së Gjermanisë hitleriane dhe të aleatëve të saj në Stalingrad, italianët e humbën çdo

1) Po aty, f. 62.

2) Po aty, f. 64.

mjaft qëndresa e masave popullore kundër luftës dhe fashizmit, ndërsa aftësia luftarake dhe morali i trupave italiane ra përtokë. Në këto rrethana, në korrik, forcat anglo-amerikane zbarkuan në Sicili dhe në gusht në Gadishullin e Apenineve. Qeveria e Badolios, e cila erdhi në fuqi pas rënies së Musolinit, u detyrua të fillonte bisedimet me aleatët për ta nxjerrë Italinë nga lufta. Kapitullimi pa kushte i Italisë u shpall më 8 shtator.

Populli shqiptar, një nga viktimat e para të agresionit fashist që lëngoi për katër vjet e gjysmë nën zgjedhën e imperialistëve italianë dhe që në luftën e tij të ashpër për t'u çliruar nga kjo zgjedhë kishte dhënë një kontribut të çmuar në shkatërrimin e fashizmit italian, e priti me gëzim të madh kapitullimin e Italisë fashiste.

Armata IX italiane, e cila ndodhej në Shqipëri si ushtri pushtuese, në përputhje me marrëveshjen e kapitullimit, detyrohej të pushonte veprimet luftarake dhe t'ia dorëzonte armët Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare, si e vetmja forcë e armatosur që përfaqësonte popullin shqiptar, pjesëmarrës aktiv i koalicionit të madh antifashist. Lidhur me këtë, Shtabi i Përgjithshëm i Ushtrisë Nacionalçlirimtare u bëri thirrje komandës së lartë italiane dhe gjithë trupave të pushtimit të fillonin luftën përkrah Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare kundër skllavëruesve hitlerianë ose, ndryshe, të dorëzonin armët. Po kryekomandanti i fuqive italiane në Shqipëri, Renco Dalmaco me komandantin e gruparmatave të Lindjes Rozi, që e kishte qendrën në Tiranë, nuk iu përgjegjën thirrjes. Ata u dhanë urdhër reparteve të dorëzoheshin te trupat gjermane. Kështu, pjesa më e madhe e Armatës IX italiane u çarmatos nga ushtria hitleriane. Nazistët masakruan barbarisht me mijëra prej tyre dhe dhjetëra mijë i dërguan për punë të detyruar në Gjermani. Vetëm rreth 15 mijë ushtarë e oficerë italianë, shumica të divizionit «Firence», nuk pranuan të binin në kthetrat e nazistëve. 1 500 vetë prej tyre u futën në rreshtat e Ushtrisë Nacionalçlirimtare, ku u pritën si vëllezër e shokë lufte. Një muaj pas kapitullimit të Italisë, pranë Brigadës I të Ushtrisë Nacionalçlirimtare u krijua batalioni «Antonio Gramshi» me partizanë italianë. Pjesa tjetër e ushtarëve italianë që nuk u futën në reparatet aktive të Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare, u shpërndanë në zonat e çliuara të vendit, ku gjetën një pritje të ngrohtë e bujare nga fshatarët, të cilët ndanë me ta bukën e gojës dhe nuk i lanë të vdisnin nga uria e të ftohtit.

Që në gusht të vitit 1943 nazistët gjermanë, duke ndier kapitullimin e afërt të Italisë, kishin shtënë në dorë aero-

portet, portin e Durrësit dhe qendrat e tjera kryesore të Shqipërisë, kurse ditën që u shpall kapitullimi i Italisë, ata nisën në drejtim të Shqipërisë divizione të tëra.

Partia Komuniste e Shqipërisë, Këshilli i Përgjithshëm Nacionalçlirimtar dhe Shtabi i Përgjithshëm i bënë thirrje popullit shqiptar dhe Ushtrisë Nacionalçlirimtare të godisnin pa mëshirë dhe kudo pushtuesit e rinj, fashistë gjermanë. «Rrëmbeni armët, — thuhej në një nga këto thirrje, — i bini armikut me tërbim në fshatra, krahina, në qytete e kudo që ta gjeni; goditeni për vdekje në rrugë, në kazerma, në të gjitha qendrat; hapni dyert e kampeve dhe të burgjeve; shkatërroni tërë makinën skllavëruese të tij. Thyeni zinxhirët e robërisë»¹.

Duke i u përgjigjur këtyre thirrjeve, repartet e Ushtrisë Nacionalçlirimtare shqiptare u hodhën në sulm kundër forcave gjermane që po shkelnin Shqipërinë dhe kundër pjesës së trupave italiane që ishin bashkuar me to. Luftime të përgjakshme ndërmjet Ushtrisë Nacionalçlirimtare dhe trupave pushtuese gjermane u zhvilluan në mbarë vendin, sidomos në Xhyrë, te ura e Kardhiqit, në rrugën Elbasan-Tiranë, në Krullë, në afërsitë e Konispolit, Delvinës e Sarandës, në rrugën Korçë-Janinë e gjetkë.

Një nga betejat më të ashpra të këtyre ditëve ishte lufta e Drashovicës, ku pushtuesit gjermanë kishin ngritur një kamp robërisht italianë. Për ruajtjen e kampit kishin vendosur aty një kompani ushtarësh. Komanda e Zonës I Operative organizoi natën, duke gdhirë 14 shtatori, një sulm të befasishtë, në të cilën morën pjesë dy batalione partizane e një varg çetash territoriale, për të asgjësuar këtë qendër armike e për të liruar robërit. Sulmi, që drejtohej nga Hysni Kapo, do t'ia kishte arritur plotësisht qëllimit qysh ditën e parë, po të mos ngatërrohej situata me ardhjen në Drashovicë të dy batalioneve gjermane (2000 ushtarë), njëri nga Vlora, tjetri nga Tepelena. Megjithatë forcat partizane e vullnetare nuk e ndërprejnë mësymjen. Sulmet që u kryen të nesërmen, më 15 shtator i detyruan trupat pushtuese të tërhiqeshin të shpartalluara në Vlorë. Robërit u liruan. Të gjitha përpjekjet që bënë më pas gjermanët për të rimarrë Drashovicën dështuan. Armiku humbi në Drashovicë shumë të vrarë e mjaft të plagosur si dhe sasi të mëdha materiali luftarak.

Me luftë u çlirua pjesa më e madhe e krahinave të Shqipërisë dhe qytetet Bilisht, Pogradec, Berat, Krullë, Bu-

1) *Dokumente të Shtabit të Përgjithshëm...*, vëll. I, Tiranë, 1970, f. 82-83.

rrel, Peshkopi, Zerqan, Delvinë, Gjirokastrë, Tepelenë, Sarandë e i gjithë Bregdeti deri në Llogora. Në krahinat e në qytetet e çliruara u vendos kudo pushteti i këshillave nacionalçlirimtarë. Reparte të Ushtrisë Nacionalçlirimtare shqiptare çliruan gjithashtu qytetet e Dibrës, të Gostivarit e të Kërçovës dhe zonat rreth tyre. Mijëra malësorë e partizanë të Tropojës e të Hasit së bashku me partizanët kosovarë morën pjesë në çlirimin e qytetit të Gjakovës.

Vendosja e regjimit të pushtimit gjerman në Shqipëri

Pas kapitullimit të Italisë, në qendrat kryesore të vendit, gjatë bregdetit shqiptar dhe gjatë vijave kryesore të komunikacionit u dislokuan trupa fashiste gjermane. Në Shqipëri u vendos Korpusi XXI i Vermahtit (ushtria gjermane), me qendër në Tiranë, dhe reparte të Korpusit XXII në zonat jugore. Veç këtyre gjatë bregdetit u vendosën reparte gjermane të artillerisë bregdetare dhe në aerodrome reparte të Luftvafes (aviacioni gjerman). Kryekomandant i trupave gjermane të pushtimit në Shqipëri në fillim ishte gjenerali Fen (Fehn), kurse gjenerali i plotfuqishëm u caktua gjenerali Besel, i cili pas një muaji u zëvendësua nga gjenerali Gaib. Njëkohësisht, Gestapoja gjermane, e komanduar nga kriminelin i luftës gjenerali SS Fictum, e shtriu rrjetin e saj në gjithë vendin.

Nazistët gjermanë vendosën në Shqipëri një regjim pushtimi edhe më të egër se fashistët italianë. Qëllimi i tyre ishte në radhë të parë të likuidonin Lëvizjen Nacionalçlirimtare të popullit shqiptar, të siguronin në Shqipëri forca për t'i hedhur në frontet e luftës së Gjermanisë, të grabisnin pasuritë e vendit, sidomos mineralet, për nevojat e makinës luftarake hitleriane. Por ata zbatuan një taktikë që ndryshonte nga ajo e pushtuesve të parë. Duke e ditur mirë se politika e italianëve në Shqipëri, si pasojë e qëndresës heroike të popullit shqiptar kishte dështuar plotësisht, agresorët hitlerianë nuk mund të shpallnin bashkimin e Shqipërisë me Raihun gjerman. Për ta mashtruar e bindur popullin shqiptar që të hiqte dorë nga Lufta Nacionalçlirimtare, deklaruan menjëherë se nuk erdhën në Shqipëri si pushtues, por si «miq», për të «ndihmuar» popullin shqiptar të flakë zgjedhën italianë, se «nderojnë lirinë shqiptare», nderojnë «Shqipërinë e çliruar indipendente e të lirë». «Me hyrjen e ushtrisë gjermane në tokën tuaj, — shkruhej në një thirrje të kryekomandantit gjerman

Besel, — pavarësia e Shqipërisë do të jetë e siguar, pasi garant do të qëndrojë Raihu i madh gjerman dhe ushtria ngadhënjyese e tij, e cila kundrejt tokës suaj nuk ushqen kurrfarë pretendimesh. Dëshira juaj themelore për pavarësi do të realizohet nëpërmjet ndihmës që do t'i jepni ushtrisë gjermane»!

Kjo politikë demagogjike e hitlerianëve u mbështet dhe u propagandua me të madhe nga tradhtarët shqiptarë, çifligarët, bajraktarët, përfaqësues të borgjezisë reaksionare, Balli Kombëtar, të cilët më parë u shërbyen fashistëve italianë dhe tani u treguan të gatshëm për të hyrë në shërbim të pushtuesve të rinj. Nga gjiri i këtyre tradhtarëve, hitlerianët krijuan menjëherë një «komitet ekzekutiv të përkohshëm», me çifligarin Ibrahim Biçaku në krye, që duhej të ligjësonte, duke krijuar iluzionin e «pavarësisë së atdheut», regjimin e pushtimit gjerman në Shqipëri. Me urdhër të hitlerianëve, ky komitet më 11 shtator e «rishpalli pavarësinë». Për të përligjur bashkëpunimin e reaksionit me pushtuesit e rinj «komiteti ekzekutiv», në një thirrje drejtuar popullit, deklaronte: «Duke u shpallur luftë ushtrive gjermane që kanë ardhur vetëm si mike dhe vetëm për nevoja thjesht ushtarake, duke vrarë ushtarin gjerman, ne po vrasim veten». Kjo ishte platforma politike e Ballit Kombëtar dhe e grupeve të tjera reaksionare.

Por të gjitha këto dredhi të hitlerianëve dhe të veglave të tyre nuk mundën të mashtronin për asnjë çast popullin shqiptar. Masat popullore, të bashkuara ngushtë në Frontin Nacionalçlirimtar rreth Partisë Komuniste, e kishin prej kohësh të qartë se nazistët gjermanë, si armiq të gjithë njerëzimit, ishin armiq të betuar edhe të popullit shqiptar. «Ata (gjermanët — Red.), — shkruante «Zëri i popullit» në atë kohë, — na premtojnë pavarësi, por e dinë të gjithë se çdo të thotë kjo nën thundrën gjermane... Ne e duam, po, Shqipërinë e lirë, por pa okupatorë, pa tradhtarë. Këtë gjë e ka kuptuar populli shqiptar që me kohë, që atëherë kur dukej se çdo gjë i nënqeshte fatit të Hitlerit. Që atëherë ai luftoi dhe do të luftojë pa pushim».

Vetë fashistët gjermanë nuk ishin në gjendje të fshihnin vendosjen e regjimit të pushtimit në Shqipëri. Nga njëra anë, vrasësit e popujve të Evropës bënë deklarata se respektonin «lirinë e pavarësinë kombëtare të popullit shqiptar», nga ana tjetër, e quanin veten «zotërues të pushtetit ekzekutiv» në Shqipëri, shpallën në vend gjendjen e luftës dhe e kanosnin popullin se për çdo «sabotim» ose «shkatërrim» të ushqimeve të çdo lloji do të pushkatohehin pa gjiq 30 banorë, se «për çdo ushtar gjerman të vrarë apo të plagosur do të vihen në litër 10 shqiptarë». Një-

kohësisht, ata kërkonin që brenda 13 shtatorit shqiptarët të dorëzonin në komandat gjermane të gjitha armët, municionet, lëndët eksplozive dhe çdo material tjetër ushtarak, përndryshe kushdo që do të kapej me çdo lloj arme a sendi ushtarak, do të pushkatohej. Njëpër qytetet dhe krahinat e pushtuara nga ushtria gjermane u ndalua rreptësisht qëndrimi në vend ose ecja në rrugë e dy vetave bashkë.

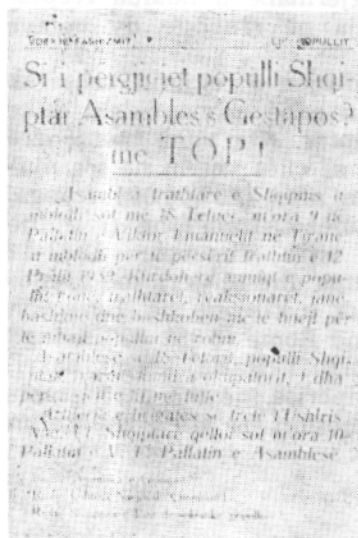
Agresorët gjermanë me vendosjen e regjimit ushtarak të pushtimit e skllavëruan vendin edhe ekonomikisht duke grabitur pasuritë e popullit shqiptar. Ata vunë menjëherë në dorë Bankën Kombëtare, prej së cilës vetëm në tre muajt e parë të pushtimit tërhoqën afër 120 000 000 franga, përveç 13 519 monedha floriri njëzet frangëshe (i gjithë buxheti i «shtetit shqiptar» për vitin financiar 1943-44 ishte 40 000 000 franga). Këto shuma dhe të tjera më të mëdha që u rrëmbyen më vonë, nuk u kthyen më. Rezervën e arit të Shqipërisë që ndodhej në Romë (8 062 827 franga ari) e rrëmbyen gjithashtu hitlerianët. Nafta, kromi, bakri, qymyrguri, lënda e drurit e Shqipërisë, që më parë grabiteshin nga italianët, tani rrëmbeheshin pa asnjë shpërblim nga pushtuesit fashistë gjermanë.

Rigrupimi i forcave reaksionare. Regjencia kuislingje dhe Legaliteti

Për të mbajtur regjimin e tyre të pushtimit, hitlerianët, ashtu siç kishin vepruar edhe në vende të tjera të pushtuara, grumbulluan rreth vetes gjithë forcat reaksionare të Shqipërisë që më parë kishin bashkëpunuar hapur ose fshehur me pushtuesit fashistë italianë, i armatosën dhe i vunë nën komandën e vet për të luftuar së bashku kundër popullit shqiptar.

Reaksionarët shqiptarë u treguan të gatshëm për të bashkëpunuar me pushtuesit e rinj. Balli Kombëtar, çifligarët feudalë, bajraktarët, borgjezia e madhe, pjesa reaksionare e klerit dhe përfaqësuesit e tyre nuk mundën të pajtoheshin me karakterin demokratik e popullor të luftës e të pushtetit të ri që ngrihej në luftë. Ata nuk mundën të praninin sidomos lidhjen e masave të gjera të popullit me Partinë Komuniste dhe rolin udhëheqës të saj në Luftën Nacionalçlirimtare. Dështimi i çdo orvatjeje për të veçuar Partinë Komuniste nga populli dhe për të shkatërruar Frontin Nacionalçlirimtar tregonte sheshit se reaksioni i brendshëm nuk ishte në gjendje t'i bënte ballë me forcat e veta gjendjes së krijuar. Kjo paaftësi e reaksionit dhe përputhja e qëllimit të tij me atë të pushtuesve gjermanë i shty-

nin tradhtarët shqiptarë të kërkonin mbrojtje e përkrahje nga hitlerianët dhe të zbatonin pa ngurim kërkesat e komandës gjermane për t'u bashkuar me ta në një bllok të vetëm kundër popullit shqiptar.

Topi që më 18 tetor 1943 goditi nga kodrat e Saukut (në jug të Tiranës) godinën ku ndodhej e mbledhur asambleja tradhtarë

Më 16 tetor pushtuesit gjermanë thirrën në Tiranë një «asamble kombëtare» të përbërë nga përfaqësues të çifligarëve, bajraktarëve, tregtarëve të mëdhenj dhe politikanëve fashistë. Punimet e kësaj «asambleje» u ndërpre në më 18 tetor nga aksioni i guximshëm i artillerisë së Brigadës III Sulmuese, e cila ishte formuar ato ditë. Me urdhër të shokut Enver Hoxha, ajo gjuajti pallatin ku ishte mbledhur «asambleja» (sot Pallati i Brigadave). Një orë pa «këtë aksion», organizata e Partisë në Tiranë me një trakt të posaçëm njoftonte: «Si i përgjigjet populli shqiptar asamblesë së Gestapos? ME TOP!».

Sipas porosisë së hitlerianëve, «Asambleja shpalli ndarjen e Shqipërisë nga Italia», caktoi «Këshillin e Lartë të Regjencës» me Mehdi Frashërin në krye. Si Mehdi Frashëri ashtu edhe anëtarët e tjerë të Regjencës u zgjodhën midis

elementëve më pak të komprometuar të reaksionit gjatë pushtimit italian. Më 5 nëntor Regjenca tradhtare emëroi qeverinë kuislinge me kryetar fashistin Rexhep Mitrovica.

Si në Regjencë ashtu edhe në qeveri u futën përfaqësues të Ballit Kombëtar, ndër të cilët anëtarët e Komitetit Qendror të tij Lef Nosi, Bahri Omari, Kolë Tromara etj. Veç kësaj, edhe shumica e prefektëve të rinj u emëruan nga radhët e ballistëve. Në të njëjtën kohë udhëheqja e Ballit Kombëtar u dërgoi urdhër të posaçëm të gjitha organizatave të saj vartëse të mos bënin asnjë «operacion luftarak kundër forcave gjermane», por të zhvillonin luftë vetëm kundër Lëvizjes Nacionalçlirimtare.

Me fashistët gjermanë u bashkuan edhe bajraktarët dhe gjithë krerët tradhtarë të Shqipërisë së Veriut. Me nisjen e hitlerianëve dhe me përkrahjen e Ballit Kombëtar në Veri u zhvilluan një varg «kuvendesh të bajraktarëve e të oficerëve», ku u shpallën «besëlidhje», qëllimi kryesor i të cilave ishte të shkatërrohej Lëvizja Nacionalçlirimtare në këto krahina dhe të ndihmohej ushtria gjermane.

Vegla të hitlerianëve u bënë gjithashtu krerët e klerit katolik, ndër të cilët patër Anton Harapi, anëtar i Regjencës, si edhe krerët e klerit mysliman e ortodoks.

Me pushtuesit gjermanë u lidhën edhe zogistët. Udhëheqësi i tyre kryesor, Abaz Kupi, ishte dërguar nga SOE (Drejtoria angleze e veprimeve speciale) në Shqipëri më 1941 me mision të posaçëm për të zbatuar planet e imperialistëve anglezë. Me porosinë e tyre, ai mundi të hynte në Frontin Nacionalçlirimtar për të rritur autoritetin dhe kredinë politike të Zogut, për të penguar rritjen e ndikimit e të rolit udhëheqës të Partisë Komuniste në Front dhe për t'u siguruar anglezëve drejtimin e Lëvizjes Nacionalçlirimtare në Shqipëri. Meqenëse Abaz Kupi nuk mundi t'ia arrinte këtij qëllimi, pas kapitullimit të Italisë, kur të gjitha forcat e reaksionit shqiptar u grumbulluan rreth pushtuesve gjermanë, «mendoj, — siç shkruan shoku Enver Hoxha, — se kishte ardhur koha të luante hapur kartën e Zogut, që u shtrua në tavolinë nga Zogu dhe nga anglezët... Tani Bazit i duhej të luante dy role: edhe si bashkëpunëtor i gjermanëve e i qeverisë kuislinge, edhe si bashkëpunëtor i anglezëve»¹. Ai vendosi lidhje të fshehta me Regjencën dhe qeverinë e re kuislinge, me bajraktarët e me krerët e Ballit Kombëtar për të organizuar së bashku luftën kundër Lëvizjes Nacionalçlirimtare. Më 20 nëntor 1943 në prani të misionit ushtarak anglez, që ndodhej pranë forcave të

1) Enver Hoxha. *Rreziku anglo-amerikan për Shqipërinë*, Tiranë, 1982, f. 231, 232.

Abaz Kupit, në fshatin Zallherr të Tiranës, u mbajt «Kongresi i zogistëve», ku u shpall formimi i Legalitetit, si organizatë politike që kishte për qëllim rivendosjen e regjimit zogist. Pushtuesit gjermanë jo vetëm nuk i sollën asnjë pengesë Legalitetit, por përkundrazi i dhanë çdo përkrahje. Ata arritën të vendosnin lidhje të drejtpërdrejta me Abaz Kupin dhe krerët e tjerë zogistë. Në këtë mënyrë Abaz Kupi, me përkrahjen dhe nxitjen e miqve të tij anglo-amerikanë, «shpreso i të përdorte gjermanët për të shkatërruar komunistët», siç dëshmon vetë Xhulian Emeri (Julian Amery), agjent britanik pranë shtabit të Abaz Kupit. Në fillim të dhjetorit 1943, Këshilli i Përgjithshëm Nacionalçlirimtar vendosi përjashtimin e Abaz Kupit nga radhët e tij, duke e cilësuar si tradhtar dhe armik të popullit.

Duke kaluar plotësisht në anën e fashistëve gjermanë dhe duke marrë pjesë bashkë me ta në luftën e armatosur kundër Lëvizjes Nacionalçlirimtare, reaksioni vendas i imponoi popullit shqiptar një luftë vëllavrasëse.

Në këtë kohë ishte kryer në përgjithësi procesi i diferencimit të forcave klasore-politike të vendit. Tani qëndronin përballë njëra-tjetrës dy grupe forcash kundërshtare: nga njëra anë, klasa punëtore, fshatarësia e varfër dhe e mesme, borgjezia e vogël, pjesa më e madhe e borgjezisë së mesme qytetare, intelektualët patriotë, të bashkuar dhe të organizuar në Frontin Nacionalçlirimtar nën udhëheqjen e Partisë Komuniste Shqiptare. Forca e armatosur kryesore sulmuese e këtij grupi ishte Ushtria Nacionalçlirimtare, kurse mbështetja e jashtme lufta e madhe antifashiste e popujve, para së gjithash Lufta Patriotike e Bashkimit Sovjetik; nga ana tjetër, klasa e çifligarëve, bajraktarëve, borgjezia e madhe, një pjesë e vogël e borgjezisë së mesme qytetare, fshatarët e pasur, pjesa reaksionare e intelektualëve dhe e klerit, politikanët aventurierë, kusarët e kriminelët, të grumbulluar rreth pushtuesve fashistë gjermanë, në organizata e grupe politike heterogjene si Balli e Legaliteti. Forca e armatosur e këtij grupi të dytë ishin reparatet e xhandarëve dhe bandat e ballistëve, zogistëve dhe bajraktarëve. Këto forca nuk përbënin një front më vete, por ishin vegla të pushtuesve hitlerianë dhe vepronin sipas urdhrave të tyre.